

modelljeit már nem a feudális hierarchiában elfoglalt hely, a rang és a tisztség minősítette, mint az ősgalériák képein ez szokás volt hanem az ország alkotmányos intézményében való jelenlét. A történeti érdeklődés és a másolói tevékenység itt a haladás liberális nemesi vonalát követte, a reformországgyűlésnek állított emléket. A történelmi érdeklődésnek ez a fajta megjelenése egyet jelentett az akadémiai és a klasszicista elvek feladásával. Lütgendorff s vele együtt Ponori Thewrewk József nem eszményítve, hanem a hasonlóság követelményét szigorúan betartva hozta nyilvánosságra az országgyűlés résztvevőinek arcképeit. Kazinczy tolerálta ezt a szándékot, de sajnálkozva regisztrálta az alkotók szándékának és művészeti elveinek összeegyeztethetlenségét: „Nem azon törekedett (Lütgendorff), hogy a fejnek az idealizálás által több nemességet s kedvességet adjon, amit az első rendű művészek mindég tesznek, hanem hogy ezen historiai tekintetben nevezetes arcokat a szerint adhassa a hogyan őket a' tükör kapja fel.”

Igenszak nehéz helyzetbe került a copiaelv, a klasszicista programalkotások visszaadásánál. A kor a szinkronstílusvariánsok művészi periódusa volt. A másolás elvállalta a domináns stílus a klasszicizmus és a 20-as évektől már nagyon erőteljesen jelentkező romantika közötti közvetítést. A programalkotásokat általában romantikus felfogásban találta a közönség elé. A Medici-Venusz Sárvány Pál rajzoktatási könyvecskéjében, de méginkább Ferenczy Pásztorlánykája a Hébe-ben romantikus modorú rézmetszésben került közlésre.²¹ A másolásban beállt szemléletváltást már az az irányelv vezérelte itt, amelyet az irodalomban ifjabb Pataky Mózes hirdetett, „öleljétek fel kincseiket (mármint a görög-római irodalomnak), de öntsétek azokat a magyar lélek formáiba.”²²

Míg zajlottak a viták s a romantika elméleti megfogalmazói közvetve folytonosan megkérdőjelezték az antik statuák és az eszményített claszok másolásán alapuló klasszicista s akadémiai elveket, a csendes magyarországi festőműhelyekben továbbra is egyik legfontosabb elfoglaltság volt a másolás. Ettől függetlenül azonban a másolás mögött álló elvek megbomlása véglegessé vált. Jelképes erejű, hogy Kazinczy mint e sorok írójának már volt alkalmá erről beszélni – még a 20-as években is „copiáltatta” ifjítva – tehát eszményítve – a saját magáról készített képeket,²³ s leveleiben sűrűn írt a másolás fontosságáról. Elveihez hűen ő még ekkor is vallotta mindazt, amit egy lassan eltűnő kor a másolástól remélt.

Szabó Péter

Petőfi Késmárkon

Ebben a cikkben Petőfi Sándor egyetlen Késmárkon töltött napjához fűződő, 1985 szeptemberi felvidéki utazásom során felszínre bukkant, néhány újabb adalékot ismertetek.

Petőfi, ahogyan azt a Pesti Divatlap híradásából, az eperjesi levelező híryanagából tudjuk (1845. 7. sz. 223. old.), 1845. május 2-án hagyta el Eperjest; Lőcsén töltött egy éjszakát, és május 3-án ért Késmárkra. „Nagyon restelletem azt a históriát – jegyezte meg az *Uti jegyzetekben* –, hogy csak egy napomat szántam Késmárknak, s akkor sem láthattam az eső miatt a Kárpátokat onnan, ahonnan a legjobban láthatni.” Ez a megfogalmazás nem pontos, hiszen a Kárpátok legszebb részét, a Magas-Tátrát, mégha derült idő lett volna is, „egész pompájában” nem innen látni a legjobban. Mindezt kizárólag valamiféle földhöz ragadt igazság kedvéért jegyeztem meg, mivel Petőfi szebben írta meg a Tátra nyújtotta látványt (a másnapi elutazáskor ugyanis szerencséje volt, mert egy kis időre felszállt

²¹ SÁRVÁRI Pál, *A' rajzolás mesterségének kezdete II. darab*. Debrecen 1807. A címlapon (rézkarc, pontozó modor, 19,3×15,4 cm). Felirata: Rajzolta és metszette Beregszászi Péter a nevezett collégiumban tanuló Deák-ifju. Művészet Magyarországon 1780–1830, i. m. 76. tábla, 222. kép. A Pásztorlányka c. Ferenczy szoborról készült rézmetszet a Hébe 1825-ös kötetében jelent meg. Mérete: 12,3×10 cm. Jelezve: Ferenczy faragta Rómában Schöfft rajz. Berkovetz metsz. Felirata: A Pásztor leány.

²² PATAKI Mózes ifj., *A Római poézis története*, in Erdélyi Múzeum, 1. füzet. Pesten. 1814. 141.

²³ SZABÓ Péter, *Kazinczy portré-esztétikája*, in *Ars Hungarica*, 1981/2. 277–283

a köd), mint esetleg az, aki valóban onnan néztele-nézi, ahonnan a legjobban látni, mégis nyelve hozzá, hogy az élményt szavakba öntse, a költőnek olykor az „alig” is elég.

Tovább utazott vele Kerényi Frigyes is, akivel oly jól elmullatta az eperjesi egy hónapot. Kerényi éppen egy évvel volt idősebb Petőfinél, 1822. január 1-én született Eperjesen. „Szerencsés egy fickó ez a Kerényi, kénye-kedve szerint élheti világát s könnyen fűtyölhet, pamlagain heverészve, ha bizonyos urak rákiáltják az anathematát, hogy ő nem költő.” Az *Uti jegyzetek* fenti sorai utalnak Kerényi bizonyos anyagi függetlenségére, ami Petőfinek nem adatott meg, de arra is, hogy nagyobb költői elismerést már saját korában sem sikerült kivívnia. Szerencséje is hamarosan elhagyta, a világsi összeomlás után Amerikába vándorolt, ahol elméje elborult, és nem egészen harmincéves korában meghalt. Barátja szerényebb költői tehetségével alighanem Petőfi is tisztában volt, de az írásra erősen biztatta később is, például az *Uti levelek*ben. Barátságuk továbbra is szoros maradt, hiszen Petőfi két év múlva a szóban forgó *Uti leveleket* éppen Kerényihez írta.

Késmárkon május 3-án délelőtt meglátogatták Hunfalvy Pált, „a tanítványaitól általánosan szeretett professort”. (Petőfi jellemezte így az *Uti jegyzetek*ben. A késmárki líceum Magyar Társasága a líceumi Német Társasággal egyidőben, 1821-ben keletkezett, amikor az oktatásban túlnyomórészt még a latin nyelvet használták. (PALCSÓ István, *A késmárki evangélikus Lyceum története.*) Bodolay Géza, a reformkori diáktársaságok alapos ismerője egy 1824-es rövid kísérlet után, 1832-re teszi a Társaság létrejöttét. A késmárki társaságról viszonylag keveset ír, mert eddig nem sikerült nyomára akadnia a társaság jegyzőkönyvének, helyesebben csak nyomára sikerült akadnia. Az ő könyvében olvashatjuk az 53-as jegyzetben: „Dienes András közlése szerint a Késmárki Magyar Társaság Jegyzőkönyve 1832–1852. c. kéziratot kötet a késmárki líceumi levéltár nyilvántartásában szerepel 311. sz. alatt – de a helye üres. Talán még előkerül a levéltár rendezése során, mert többen a helyi kutatók közül látták és forgatták még 1947-ben és később is. Azóta keveredett el.” (BODOLAY Géza, *Irodalmi diáktársaságok 1785–1848* Bp. 1963. 170–171. és 245.)

Hogy pontosan mikor kerülhetett elő a jegyzőkönyv, azt nem tudom, de 1985 szeptemberében örömmel konstatáltam, hogy szervezetileg most a Matica Slovenská irányítása alá tartozó, volt evangélikus líceumi könyvtárban megvan, a 321-es raktári szám alatt. A könyvtárat most újra rendezik, az anyagok új számot kapnak, de remélhetőleg most már nem fognak elkeveredni a magyar vonatkozású anyagok. A késmárki jegyzőkönyvről egyébként a budapesti Országos Levéltár még 1966-ban másolatot készített, de ez idáig nem jutott a kutatók tudomására (C 566-os mikrofilmtári doboz).

A jegyzőkönyv tanúsítja tehát, hogy május 3-án Petőfi Frigyes társaságában és minden bizonnyal Hunfalvy Pál hívására, elment a társaság ülésére: „*XXI. dik Ülés. Május 3kán.* Ez ülésünket két jeles költőnk Petőfy Sándor és Kerényi Frigyes ünnepélyesítik jelenlétük(ke)l, melyben Petőfi tulajdon munkáit a társaságnak ajándékozni szíveskedett.” A könyvtár katalóguscédulája, mely *A helység kalapácsát* írja le (28 791 MS–KŽ) már tudósít arról, hogy ezt a könyvet a költő maga ajándékozta a társaságnak (megj. Budán 1844-ben). Kézbe véve a szóban forgó kötetet, a címnyelved harmadik lapján olvashatjuk: „Petőfi Sándor ajándékából bírja a késmárki Magyar olvasó társaság. 1845. Maj 3kán. Jegyezte M. M. Könyvtárosnok.” Sajnos Petőfi nem dedikálta a kötetet, de a bejegyzés, mint látjuk egykorú. A Késmárki Magyar nyelv gyakorló társaság tagjainak névsorából (lásd a Jegyzőkönyvben az 1844–45-ös esztendő) kikereshetjük, hogy a bejegyző bizonyos Markó Mihály lehetett. A katalógusban szerepel Charles de Bernard *A koros hölgy* című művének Petőfi által készített fordítása, mely 1843-ban jelent meg Pesten. (Könyvtári száma: 32 911) Ezt a kötetet azonban nem Petőfi ajándékából bírja a könyvtár, ezt bizonyítja a beleírt bejegyzés. Melyik kötet lehetett tehát, amit még a Társaságnak ajándékozott, hiszen a jegyzőkönyvi bejegyzés többes száma nem egyetlen könyvre utal? A költő ekkor a legbüszkébb verseinek 1844 novemberében megjelent első gyűjteményes kötetére lehetett, de ez nem szerepel a könyvtár katalógusában, viszont ha figyelmesen végignézzük a líceumi jegyzőkönyv szavalási adatait (lásd alább), kiderül, hogy az 1845. május 17-én előadott *Ebéd után* c. költeményt csak a *Versekből* szavalhatták, mert az folyóiratban nem jelent meg. Továbbá nem zárhatjuk ki az 1845 március végén, közvetlenül az utazás előtt napvilágot látott *Cipruslombok Etelke sírjáról* c. kötetet sem, bár ebből nem szavalnak a későbbiekben a társaság tagjai.

Ha a jegyzőkönyv valamennyi negyvenes évekbeli bejegyzését átvizsgáljuk, számos adatot találunk arra vonatkozólag, mit és hányszor szavaltak Petőfitől a késmárki társaságban, ez a többi diáktársaság adataival együtt adalékot nyújthat az egyes Petőfi-versek korabeli népszerűségi mutatójához. 1844. április 20-án *Szeget szeggel*, november 23-án *Szomjas ember tünődése*, 1845. április 5-én *Pál mester, Egy*

telem Debrecenben, május 3-án *Szomjas ember tünődése*, május 17-én *Egri hangok, Ebéd után*, május 24-én *Javulási szándék*, május 31-én *Kedves vendégek*, december 13-án *Én magyar nemes vagyok (A magyar nemes)*, 1846. október 25-én *Honfidal* (bár nincs ott a szerző neve, tehát nem biztos, hogy a Petőfié), december 19-én *Javulási szándék*, 1847. március 20-án *Kedves vendégek*, május 12-én *A helység kalapácsa* harmadik ének, szeptember 22-én *Az ősi kard* (A magyar nemes), december 11-én *Irtóztató család*. Amint látjuk, 1845-ben, a költő látogatása után megszorodnak a szavalási adatok, ami arra mutat, hogy Petőfi személyesen is jó benyomást tett a költészetért rajongó ifjakra. A késmárki Magyar Társaság 1848 első felében még tart gyűléseket, de ekkor nem szavalnak Petőfitől, később, az 1848/49-es iskolai évről már nincsen jegyzőkönyvi bejegyzés. A jegyzőkönyv az 1850/51-es oktatási évvel folytatódik, ekkor már nem Hunfalvy Pál az elnök (az 1848/49-es eseményekben való részvétele miatt).

Scholcz Frigyes, aki az 1840-es években a líceum diákja volt és tanúja lehetett Petőfi látogatásának, 1903-ban publikált *A Táttra alatt* címen egy „regényes történelmi” drámát, melyben Petőfi is szerepel. A dráma első jelente mintegy beszámol a költő látogatásáról a Magyar Társaságban. A diákok Petőfi programjáról beszélgetnek. Az egyik ezt mondja: „Petőfi megnézte körünk könyvtárát, most a líceumi könyvtárba ment az elnök úrral; szeretné látni Tinódi Lantos Sebestyént”... „Mert ez úgyszólván *unicum*, ritka példány, ritka kincs. Toldy Ferencnek is ez kellett irodalomtörténeti dolgozatánál.” A líceumi könyvtár meglátogatása, ha hihetünk a késői szépirodalmi formájú visszaemlékezésnek, újabb momentum a költő késmárki napjának. Petőfi nem említi, hogy látta volna Tinódi történelmi énekeinek e ritka példányát, talán jelentős eseménynek tartotta volna. Nem tudjuk, mikor kerülhetett a könyvtár tulajdonába, talán még kideríthető. Az azonban, hogy Hunfalvy költő látogatójának megmutatta (volna) e ritkaságot, hihetőnek látszik. Scholcz művében kétszer szólal meg Petőfi, a második megszólalása talán tartalmaz néhány igazi petőfies fordulatot, ami megragadt a kortárs emlékezetében. Hogy Scholcz ott volt-e ezen az ülésen, nem tudjuk (hiszen még csak 14 éves volt!), de akire hivatkozik (Dr. Mauksch Károly), az akkor még, amikor Scholcz e művet írta, Késmárkon élt. „Templomba jöttem én is, óriás templomba, melyet Eperjesről jövet a Branyiszko hegyormáról pillantottam meg először. Bérczes Szepesség ez a dicső templom, oltára a fenséges Táttra, melyen reggel a nap tüze ég; szószéke a késmárki Lyceum. Egyik felkent papja Hunfalvy Pál professor ur, hú közönsége meg a nagyreményű muzsafiak. Tartsa az ur Isten sokáig a tudomány és szabad szellem e lelkes apostolát!” – mondta volna Petőfi a társaság ülésén válaszul az üdvözlésre. Az mindenesetre nyelvi tény, hogy a fent idézett sorok megformáltsága, költői kép tekintetében messze kiemelkednek az egész, bizony meglehetősen gyatrácska színműből.

A költő az *Uti jegyzetekben* a késmárki programból kifejti a líceum és a társaság meglátogatását, de nem ám a sonkázást! Arról lelkiismeretesen beszámol, hogy délután egy nyugdíjas kapitánnyal sonkázta és borozta, ami az lett a következménye, hogy este, amikor a költő tiszteletére fáklýászenét adtak, nem a klasszikus ékesszólás szabályai szerint köszönte meg. Scholcz az említett színművéhez adott jegyzeteiben a következő útmutatást adta a nyugdíjas kapitánnyal kapcsolatban: „Késmárkon akkoron két idevaló nyugdíjas kapitány lakott, kiket személyesen ismertem, t. i. Demióny Jenő és Flittner Károly. Petőfi vendégszerető útítársa Demióny lehetett, mert nem hihető, hogy Flittner, ki rokkant volt, akkortájban utazgatott volna.”

Hát igen, a fáklýászene, amire oly irigyek voltak a kortárs literátorok, Késmárkon sem maradt el! Berecz Károly, aki a régi „Fiatl Magyarország” című művével egyike a Petőfiről szóló kortársi visszaemlékezések legérdemesebb szerzőinek, az eperjesi fáklýás zenéről szólva, ezt írja: „Lett is aztán nagy füstje ennek a fáklýás tisztelgésnek. Az irodalom vaskalaposai gunyosan biggyesztették ajkaikat, no még csak ez kellett, hogy így elkapassák azt a hencgő fiút, nem fog azzal már birni se tekintély, se kritika. «Sőt még a régi jó táblabírák is elszörnyülködtek, hogy azt a fáklýafüstpöt, most így profánálják azzal a csavargó poétával!” A táblabírák csodálkozása és szörnyülködése határtalan lehetett, amikor jó három hét múlva megtudták, hogy Gómör megyében, Rimaszombaton néhány irodalomkedvelő és művelő földbirtokos baráti gesztusaként táblabírává is megválasztották azt a „csavargó poétát”.

Petőfi egyetlen késmárki napját az *Uti jegyzetekben* egy kurta oldalon örökíti meg. Egy vers van késmárki keltezéssel, a *Van a nagy alföldön csárda sok...* című. Meglepődhetnénk, hogy a Táttra-élmény nem szül verset, hogy a fenséges táj látványa is egy alföldi öreg csarda képét hívja elő a költőből. Meglepődhetnénk, ha több példa is nem volna már erre a jelenségre a Petőfi-lírában. Az új kritikai ki-

adás második kötetében a *Hirös város az Aaföldön Kecskemét...* c. vers jegyzetében (186. l.) Kiss József azt a versíró helyzetet elemzi, amelyben egy másik, a költő számára kevésbé ismert táj (jelen esetben Debrecenről van szó) ösztönzi arra, hogy a neki legkedvesebb, az általa legjobban ismert tájegységről írjon költeményt, régi tájélményeiből építkezve. Ebbe a kérdéskörbe tartozik, hogy *Az alföld* című költeménye (és sok hasonló témájú verse) Pesten született. Ez utóbbi vers jegyzete az Alföld kontra Kárpátok tájélmény korabeli szépirodalmi jelentkezéseit (2. köt. 362–367. l.). Hát igen, Petőfi az *Uti jegyzetekkel* és a *Van a nagy alföldön csárda sok...* című művével is az alföldi róna mellett foglal állást. Míg *Az alföld* megírása idején, a Kárpátokat nem is látva születik meg a híres elutasító első versszak, a felvidéki utazás során születő *Uti jegyzetekben* megkapja a fenséges Tátra az elismerő, gyönyörű szavakat a költőtől, de szinte csak azért, hogy lelke rögtön utána visszalopakodhasson az alföldi rónára. Ennek a visszalopakodásnak az eredménye a késmárki keltezésű költemény. Mindössze nyolc sor, egy csárda találó képe. Hogy létezett-e valójában a Betekints, nem tudjuk. Az utolsó négy sorban a csárda megszemélyesül, egy félrecsapott kalapú, imbolygó részeg embert formáz. Azt, hogy a szóban forgó költemény a kronológiailag rákövetkező *Paripámnak az ő színe fakó...* cíművel együtt kilóg a felvidéki termésből, a költő is kifejezte a megjelentetéssel, a fentiek és az 1845 őszi *Piroslik már a fákon a levél...* Népdalok címen együtt jelentek meg a Pesti Divatlapban.

Ratzky Rita

A jelképeség változatai Kemény Zsigmond Férj és nő-jében

1. Indirekt leírás és értékelés

Már a kortársak észlelték, hogy Kemény epikájában milyen fontos szerepe van a közvetett jellemzésnek. Átvitt jelentésű környezet- és tájleírások a gondolatiság hordozására bizonyulnak alkalmasnak, s egyúttal a regények sajátos atmoszférájához is hozzájárulnak. Gyulai írja emlékezésében: „A természet, hely és környezet hatásának rajza a kedélyre kiválóan sikerül neki... Regényeinek a helyei a magyar költészet legszebb lapjai közé fognak tartozni mindenha.”¹ Papp Ferenc a *Férj és nővel* kapcsolatban emeli ki a nem hasonlat formájú, hanem díszlet vagy kellék gyanánt funkcionáló tárgyak sugallatait, legalábbis egy esetben: „A költő világos célzással mutatja be Elizt, mint szerelmes leányt orchidea virágaival, mintha hasonlatosságot találna közte és a folyondár között, mely föld nélkül a levegőben tenyészik s inait száraz gallyakra vagy kődarabokra veti.”²

Sőtér abban, hogy a Norbertek a Kolostoryak végzetét jelentik, „szellemes jelképeség”-et lát, s úgy véli, hogy ez végig is vonul a *Férj és nő* egészén: az öreg Kolostoryt a botanizáló, Voltaire-t olvasó idősebb Norbert viszi sírba, Albertet Eliz.³ Szegedy-Maszák Mihály a közvetett jellemzést az érték-szerkezettel hozza összefüggésbe: Kemény ebben a regényében a polgárosodásra képtelen arisztokrácia szükségzerű pusztulását mutatja be, akárcsak Stendhal az *Armance*-ban: „a hős ott szinekodché szerepét tölti be, hogy réteg – szintén az arisztokrácia – értékküresedésének példája.”⁴ Barta János a *Férj és nő* művészi fogyatékoságának tartja, hogy a lelki folyamat „inkább csak el van mondva, mint hihetően megjelenítve”⁵, s észreveszi, hogy a módszeres sokoldalú pszichológiai folyamatrajzot olykor a jelenetezés, bizonyos jelképek helyettesítik: pl. Kolostoryt először talán nem is Iduna grófnő bűvöli el, hanem Szent-Ágosta: „Középkori templom, ódon középkori várkastély... Rendkívül finom művészi ötlet az, hogy a sok ódonág között egy mai, előkelő nő jelenlétét, illetve lappangását Albert egy otffejtett finom női kesztyűből sejtí meg.”⁶

1 GYULAI Pál, *Báró Kemény Zsigmond*, in *Gyulai Pál munkái*. Franklin é. IV. kötet 50–51.

2 PAPP Ferenc, *Báró Kemény Zsigmond* Bp. 1923. II. 137.

3 SÓTÉR István, *Nemzet és haladás*. Bp. 1963. 461–462.

4 SZEGEDY-MASZÁK Mihály, *Kemény Zsigmond*, in *Világkép és stílus*. Bp. 1980. 306.

5 BARTA János: *A pálya ívei*. Bp. 1985. 64.

6 Uo. 72.